

Katja Hrobat Virloget

»Poljubiti Babo«. O slovanskem in predslovanskem mitskem liku

Prispevek obravnava segment ustnega izročila o krajini Krasa,¹ in sicer del, ki se navezuje na kamnite monolite po imenu Baba. Dosedanje raziskave so nazovale analogije babe po vsem slovanskem svetu, zaradi česar je bilo mogoče interpretirati folklorni lik babe kot ostanek določenih slovanskih mitičnih predstav.² Novost pričujoče razprave je v odkritju novih primerjav specifično kraškemu izročilu, ki presegajo zgolj slovanske okvire in s tem odpirajo nove možnosti interpretacij.

O BABAH NA PRIMORSKEM IN PO SLOVANSKEM SVETU

Izhodišče raziskav sta dva kamnita monolita na Krasu po imenu Baba, pri Rodiku in pri Opčinah nad Trstom. Pri Rodiku se ljudje spominjajo kamnitega monolita po imenu Baba, ki naj bi v predstavah domačinov imela »*kukar obliko riti, žjanske, in prsa*«. ³ Na Babo s Trsta se navezuje izročilo s celotnega Krasa in dela Brkinov, ki je precej obsceno. Ko so si želeli otroci v Trst s starši, so jih starši ustrahovali, da bodo morali ob prvem odhodu v Trst poljubiti *šmrkavo* staro babo ali ji pihati v rit. Čeprav večina ljudi ni vedela, kaj naj bi bila Baba s Trsta, so jo najstarejši povezovali s fontano, ena izmed njih pa je poudarila, da naj bi se Baba s Trsta imenovala zato, ker je bila ta fontana v bližini javne hiše, iz katere naj bi prostitutke hodile po vodo. Najstarejša go-

1 Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*.

2 Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*, 207–26; ista, »Ustno izročilo o kamnitih Babah«; »Various Spatial Aspects«.

3 Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*, 186.

spa z Opčin pri Trstu, ki je v otroštvu hodila v Trst iz okolice Postojne, pa se je spominjala kamnitega monolita na meji med Opčinami in Trstom, ki so ga ob gradnji ceste uničili.⁴

Enako ustrahovanje otrok, da bodo morali ob prvem odhodu v bližnje mesto poljubiti kamnit monolit, *šmrkavo* Babo, jo pljuniti ali ji odjesti smrkelj, so poznali tudi v več krajih okrog Ajdovščine v Vipavski dolini, na območju Ilirske Bistrice za prvi odhod v Reko, v Čičariji za Trst in na otokih ter na celini Kvarnerja na Hrvaškem.⁵ Dokaz, da so kamniti monoliti predstavljali personifikacijo ženske, je iz žive skale izklesana Baba z veliko glavo in poudarjenimi ženskimi boki ter prsmi na starem vhodu v mesto Grobnik v hrvaški Istri,⁶ ki ima še kaštelirsko/prazgodovinsko osnovo.⁷

Baba se zdi vseprisoten, vendar fragmentarno ohranjen fenomen v izročilih vseh slovanskih ljudstev vse do Rusije. Označuje najrazličnejše pojave od ženskega demona do kruha, zadnjega snopa žita, žitnega duha, delov ljudskih orodij in delov arhitekture, hribov, padavinskih pojavov, mraza, lune, ozvezdij, mavrice, dni, mesecev in obdobj v letu itd.⁸ Na Krasu in v Čičariji z babo označujejo sklepni kamen v apnenici, železni podstavek za klepanje kose, kos ledu kot podlago v ledenici, del portala in kamen v otroški igri. Preveč je pomenov besede baba v slovenskem in v drugih slovanskih jezikih, da bi jih vse naštevala,⁹ je pa mogoče opaziti dve splošni pomenski značilnosti.

Na splošno beseda baba označuje nekaj, kar služi za podporo, osnovo, podlago¹⁰ (kot na primer steber pri kozolcu, sklepni kamen apnenice, led kot podlaga za metanje ledu v ledenici).¹¹ Pri poimenovanjih je mogoče opaziti, da baba po eni strani označuje stare, iztrošene, nerodovitne, zato manj vredne stvari, po drugi strani pa mlade, žive, bujne, rodne stvari¹² (recimo pri opoziciji babe kot starke, čarovnice s poudarjenimi negativnimi lastnostmi, piškavega oreha na Krasu nasproti babe kot mlade ženske, matere, samice – z zdravo življenjsko močjo, telesno privlačnostjo, plodnostjo itd.).

Imaginarni babi (Velika Planina) in kamnitim Babam so ponekod darovali pridelke (Velebit) ali venčke, zimzeleno rastlinje, rože (Črni babi v Posočju, ki so jo trikrat letno zdrgnili z orehovimi lupinami) v prošnjah in v zahvalo za zdravje živine (Velebit) ali v suši ali za dobro letino (Črna baba v

4 Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*, 187–91.

5 Vince-Pallua, »History and Legend in Stone«; Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*, 195–98; izročilo z območja Ilirske Bistrice povedala arheologinja Sabina Pugelj po pripovedovanju babice s Kosez.

6 Vince-Pallua, »History and Legend in Stone«, 286–87.

7 Pod naseljem je železnodobna nekropola Grobnik, glej Blečić, »Ukrasna plošča iz Grobnika«.

8 Glej več v Piškur, »Pomenska analiza besede baba«; Ternovskaja, Tolstoj, »Baba«, 122–23; Tolstoj, »Baba«, 38–39; Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*, 192, 238; Kuret, »K imenu Sredozimke«; Kuret, »Sredozimka pri Slovencih«; Terseglav, »Babje poletje«, 19; Marjanič, »The Dyadic Goddess and Duotheism«, 197; Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*, 192–95.

9 Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*, 192–95.

10 Piškur, »Pomenska analiza besede baba«, 13; Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*, 195.

11 Bugarič in Hrobat, »Opis ledeničarske dejavnosti«, 13.

12 Piškur, »Pomenska analiza besede baba«, 10.

Posočju), glede na njih so napovedovali prihodnost, na skali Stara Baba nad Ajdovščino so na Jurjevo plesali, igrali in jedli itd. Obredja ob Babah so zabeležena tudi v Makedoniji. V Golcu v Čičariji so kamniti Babi darovali tri dni zapored za kresni dan v obredju po imenu »tridan«, prvič vodo, drugič pepel in oglje, tretjič zemljo z doma, pri čemer so vsak element odnesli še vrh posameznega hriba, pri Babi pa so zakurili kres.¹³ Trojnost spominja na izročilo iz zahodnih delov Slovenije o prostorskem konceptu »tročana«, ki je odraz starih verovanj v tri osnovne sile narave in v katerega so ravno tako vključene kamnite babe po imenu Štribabe.¹⁴

V izročilih s celotnega slovanskega sveta je baba povezana z vodo. Z babo namreč enačijo ali napovedujejo padavinske pojave (na primer srb. *Babino proso* - toča; Babja jeza, Babje pšeno – sodra) ali hitre vremenske spremembe. Slednje velja še posebej za pojav imenovan Babji kot, ki v srbsčini, češčini, hrvaščini in slovenščini označuje kraj, od koder prihajajo nevihtni oblaki (na primer črn oblak nad Železno babico v Lokvi naj bi v Divačo prinašal nevihto¹⁵ ali napovedovanje vremena, dežja, na Banjški planoti po hribu Matajur ali Baba¹⁶).¹⁷ Na Veliki Planini so pastirji darovali kruh ob odhodu na prvo pašo, da ne bi baba prinesla toče,¹⁸ v Ravnah nad Cerknim pa naj bi v dvajsetih letih 20. stoletja zazidali jamo po toči, ker naj bi verjeli, da iz nje prihajajo babe, ki povzročajo ledene nevihte.¹⁹ Voda je razvidna v pridevnikih za mokroto, s katerimi poimenujejo babe, kot recimo smrkava, blatna,²⁰ ponekod je bilo potrebno Babam odjesti smrkelj ali jih pljuniti, kot recimo v Budanjah pri Ajdovščini ali pri Babi s Trsta,²¹ pogosto so tudi skalni monoliti Babe postavljeni ob vodnih hudournikih ali vodi (recimo čez *šmrkavo* Babo na Grobniku teče voda iz vodnjaka nad njo).²² Še posebej izpovedna je povedka iz Rodika o Babi, v kateri postane babin urin dež, *uscan kin dež*:

Baba je baba in najboljša je slaba. Ma, tako slaba kot je rodiška baba, je ni na svetu. In kako je gnusna. Prej ko pride v vas, se ustavi na Čelevem in Kra-siču. Eno nogo dene na Čuk, se obrne proti Slopam, pokaže Rodiku ret in

13 Möderndorfer, *Verovanja, uvere, običaji Slovencev*, 221; Medvešček in Podobnik (v tisku); Medvešček, *Let v lunino senco*, 43–48, 136–37, 199; Cevc, »Verovanja v Alpah«, 132–33; Marković, *Narodni život I običaji sezonskih stočara na Velebitu*, 126–27; Pleterski, »Nekateri topografski vidiki obrednih mest»; Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*, 198–204; Vražinovski, *Rečnik na narodnata mitologija na Makedoncite*, 218–19; Medvešček, *Na rdečem oblaku vinograd rase*.

14 Pleterski, »Poliški tročan«.

15 Povedal dr. Ladišlav Placer.

16 Arheologu Mihu Miheliču povedal Pavel Medvešček.

17 Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*, 192, 238; Piškur, »Pomenska analiza besede baba«; Terno-vskaja in Tolstoj, »Baba«, 122–23; Tolstoj, »Baba«, 38–39.

18 Cevc, »Verovanja v Alpah«, 132–33.

19 Povedal Rafael Podobnik; za druge primere glej Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*, 207–11.

20 Po informacijah arheologinje Sabine Pugelj na območju Ilirske Bistrice pravijo baba otroškemu smrklju (močnemu) in kisovi matici, ki ima podobno strukturo. Zanimivo, da se na mesto *šmrkave* Babe pri Opčinah pri Trstu navezuje povedka o srečanju smrklja in bolhe, glej Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*, 209.

21 Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*, 198.

22 Vince-Pallua, »History and Legend in stone«.

reče: PRDEC NAGAJA, FITA NE DAJA, VEN NAJ GRE! To ponovi trikrat in potlej prdne. Prdi dolgo dolgo in njena sapa je taka kot ena gorka burja. Potlej se obrne in se poščije in njena voda je kakor gorek dež. In zato rečejo njeni sapi v Rodiku uscanka in dežju uscankin dež. Ko se baba olajša, se odpravi tja v Italijo, v Milan. Ko je že daleč, se obrne proti Rodiku in dvigne krilo in pokaže vse, kar ima spodaj. Takrat se dvignejo oblaki. In takrat rečejo: »Baba je dvignila krilo, nebo se bo zjasnilo, dežja ne bo!« Tako je to.²³

Tako kot postane babin urin dež, se tudi njen »prdec« spremeni v veter, kar nakazuje odnos med makro- in mikro-kozmosom, opažen v indoevropskih mitičnih izročilih.²⁴ Povezava med telesnimi vetrovi babe in vetra je razvidna tudi v slovenskem ljudskem izročilu, po katerem spuščata veter stara baba iz luknje vselej, ko se razjezi.²⁵ Lahko bi rekli, da je obraten proces spuščanju telesnih vetrov babe izročilo o pihanju babe v zadnjico, saj so otroke iz Vodice, Rodika, Slop in s Postonjskega strašili, da bodo morali ob prvem odhodu v Trst »poštemat šmrkovo baba in ji /.../ pihat v ret.«²⁶ Povezava med telesnimi vetrovi in babo je razvidna tudi v povedki iz Makedonije, po kateri »baba Marta« kot personifikacija meseca marca zaradi žalitve s prdenjem okamni starko.²⁷ Neposredna povezava z mestom spuščanja telesnih vetrov je že sama beseda baba, ki etimološko pomeni »anus«, »obstetrix« – porodništvo.²⁸ To povezavo potrjuje tudi raziskava Mirjam Mencej, ki je na širokem folklornem gradivu iz celotne Evrope pokazala jasne povezave med spuščanjem telesnih vetrov in vetrov ter hkrati s spočetjem, rojstvom in novimi dušami.²⁹

Z dvigom krila v rodiškem izročilu baba, v Vipavski dolini »Furlanka«, povzroči lepo vreme, kar spominja na obscen dvig krila starke Bavbóne (gr. *Baubó*) iz homerske himne Demetri, ki oživi Demetro. Sicer dvig krila boginj, ki prinaša veselje, ni prisoten le v grški mitologiji, temveč tudi v Egiptu in na Japonskem.³⁰ Svetlana Slapšak interpretira lik Bavbóne v helenizmu v kontekstu misoginije. Bavbóna simbolizira sramoten predel ženskega telesa in hkrati nevarno, divjo žensko seksualnost, še posebno tisto nedovoljeno, seksualnost starih žensk.³¹ Sicer je veljalo pri Srbih in Vlahih plazenje pod krilom *babe* (najstarejše žene v vasi, ki je že rodila) za obredno zaščito

23 Peršolja, *Rodiške pravce in zgodbe*, 27. Enako pripoveduje tudi drugi sogovornik iz Rodika, glej Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*, 229, 252.

24 Lincoln, *Myth, Cosmos, and Society*, 17, 57. Na 3. Grošljevem simpoziju »Antični miti v besedi, podobi in zvoku« 22. oktobra 2011 je bila podana analogija v reku, Jupiter »dežuje«, urinira.

25 Kropelj, »Veter«, 669.

26 Za druge primere glej v Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*, 188, 210–11; Vince-Pallua, »History and Legend in stone«, 285; Peršolja, *Rodiške pravce in zgodbe*, 27.

27 Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*, 210.

28 Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, 7.

29 Mencej, »Duši v vetre«, 227–44.

30 Devereux, *Baubá – mitska vulva*, 21–22, 34–36, 59–61, 73–74; Kerényi, *The Gods of the Greeks*, 244.

31 Slapšak, »Baubo: slika iz arheologije misoginije«, 15–21.

pred kugo, v Makedoniji pa sta šego opravljala mladoporočenca ob izgovorjavi magičnih formul za rodovitnost. Dotikanje intimnih delov, tako vagine kot zadnjice, naj bi v izročilu Balkana ščitilo pred različnimi boleznimi.³²

V toponimih Slovenije, Hrvaške in Makedonije se v povezavi z babo ponavlja vzorec z manifestacijo dveh nasprotnih mitskih karakterjev v krajini, nebeškega moškega božanstva (primer Perun, Treskavec, Kresavnik) nasproti htonskemu zlobnemu ženskemu aspektu (primer Treskavec nasproti Babune, Mukoši, Pali Babe, Besne babe pri Prilepu v Makedoniji, Kresavnik nasproti Babin grobu v okolici Števerjana / San Floriano del Collio v goriški pokrajini v Italiji, pri slednjem sta zanimiva tudi toponima V sveti meji in Trebežišče, kar Radoslav Katičič izpeljuje iz slovanske besede *treba*, žrtev).³³ Mitologizacijo krajine so prepoznali že mnogi arheologi in etnologi. V njej v glavnem prepoznavajo tridelni vzorec dveh vrhov z vodo na sredini, kar naj bi ustrezalo trojni strukturi manifestacije treh glavnih staroslovanskih božanstev v krajini, Peruna, Velesa in Mokoši.³⁴ Mitologizacija krajine je sicer znana tudi iz antičnih pisnih virov. Pavzanas tako omenja skalo, kjer naj bi bil Kronos prevaran, drugo, v katero naj bi se spremenila Dionizova lisica, mesta grobov mitičnih junakov, fontano, v kateri naj bi si Ojdip umil krvave roke, mesto Kačje glave, kjer naj bi Tejrezias kači odsekal glavo itd.³⁵

Pogosto so Babe v bližini arheološkega najdišča oziroma na območju koncentracije arheoloških struktur. Recimo, na Rodiškem je prazgodovinska in antična naselbina Ajdovščina nad Rodikom ter prazgodovinsko gradišče Debela griža, monumentalna Baba nad Prilepom v Makedoniji pa stoji na robu višinske akropole iz helenističnega, poznorimskega in slovansko-bizantinskega obdobja. *Šmrkava* baba iz Grobnika je vklesana v živo steno ob vhodu v staro naselje, ki sloni na prazgodovinskem gradišču.³⁶

Baba je po celotnem slovanskem svetu najpogosteje povezana z goro, kar bi po mnenju Nikolasa Čausidisa lahko nakazovalo širše evrazijske predstave o gori kot zemlji in ženski/materi.³⁷ Sicer je mogoče opaziti, da se toponim Baba večinoma nanaša na goro, hrib ali skalo, ki je razklana (na primer skala na hribu Baba nad Kokro, gora Velika baba v Reziji, Dovška Baba itd.).³⁸ Razklanost bi bilo mogoče razumeti v luči hipoteze Andreja Pleterskega, ki v babi prepozna simboliko ženskega mednožja, torej matere zemlje, od koder

32 Risteski, »Selska svadba«, 36; Vukanović, »Studije iz Balkanskog folklor«, 16–22.

33 Katičič, *Božanski boj*, 307–309; o makedonskih toponimih Čausidis, »Mythologization of the Mountain«, 278–83; ostale primere glej Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*, 214–19.

34 Pleterski, »Strukture tridelne ideologije v prostoru pri Slovanih«, 165–85; Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*, 219–40; Katičič, *Božanski boj*, 285–326; Belaj, »Mit u prostoru«, 5–40.

35 Paus. 8.36., 9.19.

36 Za Rodik glej Slapšak in Hrobat, »Detecting Ritual Landscape in Oral Tradition«, 301–10; Marchesetti, *I castellieri preistorici di Trieste e della Regione Giulia*, 80; za Prilep glej Lilčić in Mitkovski, »Baba' – Prilep«, 147–49; o železnodobnem pokopališču pod Grobnikom glej Blečić, »Ukrasna plošča iz Grobnika«, 331; drugi primeri: glej Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*, 204–206.

37 Čausidis, »Mythologization of the Mountain«, 274–78.

38 Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*, 220–22.

prihajamo. Po njegovem mnenju postane s tega stališča razumljivo, zakaj so babe v izročilu sluzave, urinirajo in spuščajo vetrove.³⁹ Toponimi enačijo dele telesa babe s segmenti gore (Babin kolk, koleno, glava, zob, nos, hrbet, trebuh in Babja jama).⁴⁰ Tudi iz kraškega izročila, po katerem so otroku, ki je padel na tla, rekli, da je poljubil *šmrkavo baba*, je mogoče sklepati, da *šmrkava baba* ne more biti nič drugega kot zemlja sama.⁴¹

Doslej je bilo izročilo o babi mogoče najti analogije po vsem slovanskem svetu. Opolzkost, grotesknost izročil o babi je primerljiva s podobo edinega ženskega božanstva iz panteona ruskega kneza Vladimirja (leta 980), Mokoši. Etimologija Mokoš izhaja iz »moker, vlažen«, kar je najpogostejši pridevnik babe. Na njej posvečen dan, petek, so obstajali številni tabuji, kot so prepovedi spuščanja kodelje, pranja perila, tabu spolnih odnosov. Ljudje so jo povezovali z razuzdanostjo, v njeni podobi so poudarjene njene seksualne lastnosti. V ruskih krščanskih obrazcih iz 16. stoletja je vprašanje ženski, če je hodila k Mokoši, pomenilo, ali je grešila v smislu razuzdanosti.⁴² Opolzkost, razuzdanost se skriva v izročilih o poljubljanju ali pihanju v zadnjico *šmrkave* babe, o čemer so se ljudje sramovali pripovedovati, na njen seksualni kontekst nakazuje povezovanje pripovedovalke Babe s Trsta s prostitutkami, Babo z Rodika so si predstavljali s poudarjenimi ženskimi atributi, kot je tudi izklesano pri Babi na Grobniku. V opoziciji moškega ognja in ženske babe v krajini je mogoče prepoznati antitezo med Mokošjo in Perunom. Boris Rybakov interpretira Mokoš kot personifikacijo Matere zemlje.⁴³ V ruski folklori zemljo poimenujejo »Mater vlažna zemlja«.⁴⁴ Oboje spominja na predstave o vlažni, mokri, sluzavi – *šmrkavi* babi kot personifikaciji zemlje, kot nakazuje kraško izročilo.⁴⁵

POLJUB »STARKE« IN SORODNA IZROČILA PO EVROPI

In vendar poljub *šmrkave* babe ob padcu na tla niso poznali le otroci s Krasa, temveč, kot se je v zadnjem času pokazalo, tudi od drugod. Študent arheologije Davide Ermacora z Univerze v Benetkah me je opozoril na povsem enaka

39 Pleterski, »Nekateri topografski vidiki obrednih mest«, 42. Pri tem je zanimivo, da je ena od pripovedovalk pojasnila, da naj bi bila Baba s Trsta zato, ker naj bi k njej (kot fontani) hodile prostitutke po vodo. Glej Hrobat, *Ko baba dvigne krilo*, 222.

40 Čausidis, »Mythologization of the Mountain«, 274–78.

41 Hrobat, *Ko baba dvigne krilo*, 220: »/.../ Sogovornik iz Pliskovice: *In pole je pal /padel/ na nus/ Da si bješū /poljubil/ babu, so rekli pole, ne. /smeh/.*« Podobna pripoved je iz Svetega.

42 Toporov, *Predzgodovina književnosti pri Slovanih*, 47–50; Kropelj, »Slovene Midwinter Deities and Personifications of days«, 188–94.

43 Rybakov, *Le paganisme des anciens Slaves*, 396–97.

44 Johns, »Baba Iagavand the Russian Mother«, 32.

45 Hrobat, *Ko baba dvigne krilo*, 222–23.

izročila izven slovenskega območja, v romanskem svetu.⁴⁶ Tovrstne primerjave bi nakazovale veliko večjo arhaičnost izročil kraških izročil, ki presegajo zgolj slovanski kontekst.

Na italijanskem spletnem viru o ustnem izročilu Cinque terre in Val di Vara v Liguriji na severozahodu Italije je mogoče prebrati, da se reče otroku, ki je padel na tla, da je »šel poljubiti rit Velike matere« (*t'ei anetu a bajà u cù aa maimunna*). Na kraško izročilo še bolj spominja enak rek iz Serra di Lerici, le da se nanaša na »starko«, *la Vecchia*.⁴⁷

Izraz starka se v enakih kontekstih kot v kraškem izročilu uporablja tudi v Franciji in drugod v Italiji. Ravno tako so otrokom v Franciji, ko so prvič odšli v mesta Fouras, Saintes in st Thomas de Conac, govorili, da se na mestnih vratih nahaja starka, ki zahteva od vsakega novinca groteskni poklon poljuba na zadnjico z aluzijo na njeno umazanost. V mestu Fouras so vprašali novinca, če je videl luno (podnevi!). Novega obiskovalca so peljali v določeno jamo z luknjo na stropu, ki je služila prostaškimi šlam. V belgijski Valoniji naj bi tudi podobno strašili s starko, ki je bila kot neke vrste »bav-bav«. Zanimiva je šega v mestu Étaules v francoski Bretaniji, kjer so gojitelji ostrig morali »poljubiti rit starke« vsakič, ko so prvič vstopili v območje ostrig. V Brionu so izraz *aller a Brion bijer le cul de la vielle* ali *bijer ou biser le fond de la vielle*⁴⁸ uporabljali za poražence v posebni igri z žogami (*boule de Fort*) in v igrah na karte.⁴⁹

Podobne izraze povezane s poljubljanjem starke je mogoče zaslediti v Italiji. V dolinah Ade in Mere ob vznožju Alp v severni Italiji je izraz *baciare la vecchia* ali *baciare il didietro alla vecchia*⁵⁰ v odtenkih različnih narečij in podobnih krajevnih pomenov pomenil »prvič se odpraviti nekam« ali ponekod celo »vstopiti v hišo prvič«. Remo Bracchi med mnogimi izročili iz obeh dolin omenja tudi toponime, ki se navezujejo na ime starke, pri čemer se je bilo pri enem izmed njih pri prvem mimohodu potrebno pokloniti nevidni starki iz jame.⁵¹ Po informacijah študenta arheologije Davida Ermacora so v Furlaniji otroke iz Saurisa/Zahre, ki so prvič šli iz doline, strašili, da bodo morali poljubiti rit stare čarovnice Belin, ki je vezana na določen del ozemlja in naj bi imela veliko od »dreka« umazano zadnjico. Podobna izročila je mogoče najti tudi na italijanskih spletnih straneh.⁵² Da ne bi šli s starši v mlin, so otroke v

46 Davidu Ermacori se zahvaljujem za informacije o večini literature iz Francije in Italije, kar je omogočilo nastanek tega članka.

47 <http://www.paleoastronomia.com/articoli/shopexd.asp?id=90> (obiskano 6.2.2012). Spletni vir sicer navaja, da se *maimunna* nanaša na Veliko Mater, Magno Mater Latinov, vendar lahko jemljemo take trditve z zadržkom, saj ne gre za znanstveno hipotezo.

48 »Ti v Brion poljubiti rit/zadnjico starke.«

49 Delavigne, »Sur les expressions angevines. 'Aller à Brion bijer le cul de la Vieille'; étude ethno-mythique de littérature orale«, 111–43. Originalni zgoraj omenjeni izreki: *As-tu été a Fouras? As-tu vu la lune mon gars?(en plein jour!)*.

50 Slov.: »Poljubiti to staro« ali »poljubiti zadnjico te stare/starke«.

51 Bracchi, *Nomi e volti della paura nelle valli dell'Adda e della Mera*, 335–38.

52 Poleg informacij Davida Ermacora je izročilo mogoče zaslediti na sledeči spletni strani: <http://www.italia-eventi.com/2010/12/der-orsh-vander-belin-il-sedere-della.html>, obiskano 12.2.2012.

vasi Serra v italijanski Liguriji strašili, da bodo morali poljubiti zadnjico starke (*no vegnie sinò te devi basae er cuo aa vecia*).⁵³ Na spletni strani nekega literarnega tekmovanja je najti zapis, ki priča, da so enaka izročila poznali tudi na jugu Italije, v Beneventu. V pripovedi je zapisano izročilo o tem, da kdor je šel prvič v mesto Benevento, je moral pred mostom *Calore* poljubiti zadnjico najstarejše čarovnice.⁵⁴

Če v poljubljanju bab ali stark prepoznamo določeno vrsto poklona, je mogoče v ta kontekst umestiti tudi izročilo iz otoka Yeu v francoski Bretanji, kjer so otroci ob mimohodu megalit naslavljali z babica in mu darovali dva kamenčka, rekoč: »Babica, tu imaš kruh in slanino«. Sicer je tudi drugod v Franciji mogoče zaslediti izročilo o poljubljanju megalitov ob mimohodu.⁵⁵ Podobna izročila je mogoče zaslediti širom Evrope. V Franciji in v Makedoniji so h kamnom, megalitom, v Makedoniji imenovanim Babe, hodile ženske v prošnjah za plodnost in iz njih strgale pesek ali se drgnile ob nje.⁵⁶ V švicarskih Alpah je poznano izročilo o poljubljanju ti. »kamnitih nevest« – *Brautstein*.⁵⁷

Izročila iz dolin Ade in Mere v severni Italiji so povsem enaka tudi v povezovanju babe/starke kot fizične geografske lokacije in ljudskega napovedovanja slabega vremena. Kot zgoraj omenjeno, na Banjščicah napovedujejo vremenske neprilike po hribu Baba ali Matajur, v Divači podobno pravijo, da črn oblak nad Železno babo prinaša vedno nevihto⁵⁸, Babji kot v večini slovanskih jezikov označuje kraj, od koder prihajajo nevihtni oblaki.⁵⁹ Podoben pomen ima tudi izraz iz Dolin Ade in Mere *al böc' de la véglia* z več narečnimi različicami, ki označuje ali pas zaprtega neba nad določenimi pobočji ali udorino na gorskem grebenu, po katerem so ljudje napovedovali vreme, poslabšanje vremena.⁶⁰

BABA OZIROMA STARKA – OSTANEK ARHAICNE MITOLOGIJE

Zgoraj omenjene analogije kažejo na izredno široko razprostranjenost izročila o babah oziroma starkah. Ne le, da je lik prisoten v najrazličnejših ljudskih poimenovanjih in šegah po vsem slovanskem svetu, pokazali smo, da je

53 <http://www.paleoastronomia.com/articoli/shopexd.asp?id=90>, obiskano 6.2.2012.

54 Da gre za Benevento v Kampaniji na jugu Italije, je razvidno po mostu, imenovanem Calore, na vhodu v Benevento; http://www.metrocampanianordest.it/marketing-iniziative-concorso_elenco_rac_.asp, obiskano 11.2.2012.

55 Sébillot, *Riti precristiani nel folklore Europeo*, 208–10.

56 Sébillot, *Riti precristiani nel folklore Europeo*, 10–12; Podatki za Makedonijo: Zoran Malinov z Instituta za folklor v Skopju, januarja 2007.

57 Glej Meier, *Der Brautstein. Frauen, Steine und Hochzeitsbräuche*.

58 Po pripovedovanju Pavla Medveščka za Matajur in dr. Ladislava Placerja za Divačo.

59 Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*, 192, 238.

60 Bracchi, *Nomi e volti della paura*, 337.

mogoče tako specifična izročila, kot so poljubljanje babe in druga izročila, povezana z babo, razširjena po vsej Evropi. Če se je v začetku raziskave zdelo, da je baba vseprisoten, vendar fragmentarno ohranjen fenomen v izročilih vseh slovanskih ljudstev vse do Rusije,⁶¹ je sedaj to spoznanje mogoče potrditi za celotno Evropo. Najbrž bi lahko na najrazličnejša izročila o babah oziroma starkah naleteli povsod, kjer bi se jih namenili iskati. Kar še posebej preseneča, je tolikšna podobnost tako specifičnih in groteskno-obscenih izročil, predvsem kar se poljubljanja babe ali pihanja babine riti tiče.

S folklornega vidika se v babi kaže ambivalentnost. Na to kažejo že poimenovanja po eni strani iztrošenih, gnilih reči, po drugi vitalnih, nosilnih stvari. Babin degradiran, star, nerodoviten aspekt je mogoče zaznati v zastrašujočih predstavah, ustrahovanjih z ogabnimi, blatnimi in smrkavimi »stariimi babami« ob vstopu v mesto, v enačenju babe z nenadnim mrazom, zimo, z okrutno »babo Marto«, ki okamni starko, na smrt spominja ubijanje ali zažiganje zadnjih snopov, »bab« pri metvi ali mlatvi itd. Njen nasproten, življenjski, plodnostni vidik je prepoznaven v podobi poudarjenih ženskih telesnih atributov, njeni povezanosti z vodo, enačenju z (vlažno) zemljo, v njeni lastnosti opore, podlage, nosilca strukture. V enačenju z atmosferskimi objekti in časovnimi obdobji se baba identificira z zemljo in celo skupaj z nebesno sfero s širšim makrokozmosom. Na mikronivoju vaške skupnosti deluje Baba kot povezovalka treh osnovnih elementov narave, ognja, zemlje in vode,⁶² kar se na makronivoju odraža v njeni moči nad dežjem, vetrom in soncem.

Ob zažigu zadnjega snopa žita, »babe«, so na Krasu in drugod zaželeli enako (dobro letino) za naslednje leto. Zdi se, da baba zaključí en letni cikel, dobro letino, ki se mora končati s »smrtjo«, da se naslednje leto lahko spet obnovi. Šele smrt je tista, ki omogoča obnovitev življenja. Kar je podlaga celotnemu makrokozmosu, osnova konstrukciji, življenju, predstavlja tudi njegov konec, z babo se začne in konča.⁶³

Kot neki osnovni princip življenja in smrti je pojem babe prodril na vse ravni človekovega bivanja, od mikro- do makrokozmosa. Analogije iz slovanskega in romanskega sveta nakazujejo, da bi bilo potrebno v babi prepoznati neki izredno star princip delovanja sveta. V obscenih in grotesknih izročilih o poljubljanju zadnjice ali same babe ob prvem prestopu na določeno območje je mogoče prepoznati neki ostanek iniciacijskega obreda tipa *rite de passage*, obreda prehoda.⁶⁴ Znano je, da je otroška folklor zelo konzervativna, saj vanjo lahko ponikne še živa tradicija, ki je v nekem trenutku izgubila svoj namen in smisel.⁶⁵ Po mnenju Raymonda Delavigne je v obsce-

61 Hrobat, »Various Spatial Aspects of Image of Baba«, 321.

62 Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*, 286.

63 Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*, 286.

64 Delavigne, »Sur les expressions angevines«, 115. Hrobat, »Ustno izročilo o kamnitih babah«, 422.

65 Delavigne, »Sur les expressions angevines«, 132; Vince-Pallua, »History and Legend in Stone«, 285; Kuret, »K imenu sredozimke«, 82–83.

nih izročilih mogoče prepoznati degradirano obliko neke svete predkrščanske starke.⁶⁶

Sodobna znanost je kritična do generalizirajoče »ženskocentrične« teorije Marije Gimbutas o »Veliki materi«, boginji neolitika, spomin, na katero naj bi se ohranil v številnih antičnih boginjah in folklornih likih po vsej Evropi, od ruske *babe jage*, poljske *babe jedze*, litvanske in latvijske *ragane*, do baskovske *mari*, nemške *frau holle* idr.⁶⁷ Glede na tolikšno razprostranjenost izročil o babi oziroma starki po vsej Evropi je težko poiskati drugačno razlago. Pri tako razširjenih analogijah pri večini ljudstev Evrope je težko zanikati spomin na obstoj neke prastare boginje.

V izogib preveč posplošujočim hipotezam pa je le mogoče predvidevati, da takšna ženska mitološka figura ni edinstvena in sama zase. Že glede na konstanten par »babe in dedca« v pustnih likih, ustnem izročilu in tudi v krajini je potrebno dodati vsaj njen moški korelat. Glede na najnovejše raziskave v mitologiji, kjer se vse bolj kaže tridelna verovanjska shema, ki ustreza trem mitološkim likom (na primer v slovanskem svetu Baba ali Mokoš, Perun in Veles),⁶⁸ trojnemu božanstvu (na primer Triglav v izročilu v Lokvi in v Bohinju)⁶⁹ ali trodelnim strukturam v krajini⁷⁰, bi lahko babo uvrstili v tridelni konceptualni model. Nenazadnje takšno trojnost nakazuje izročilo o kamniti Babi z Golca, kjer so ji na »tridan« ob solsticiju v treh dneh darovali tri osnovne elemente narave, vodo, ogenj in zemljo, kar so povezali tudi s tremi okoliškimi hribi. Na podoben način so kamnite Štribabe s Polic na Cerkljanskem sestavni del prostorskega koncepta »tročana«, ki je odraz starih verovanj v tri osnovne sile narave.⁷¹ Trojnost je v vseh evropskih izročilih veljala za princip svetosti, kot del konceptualnega sistema se odraža tudi v simboliki svetovne osi, ki deli svet na kozmične ravni podzemlja, zemlje in nebes.⁷² Lik babe je vključen tudi v verovanjsko tradicijo z Zahodne Slovenije, ki deluje precej arhaično, v kateri je bila poleg hribov kačjih glav glavna kulturna točka Babja jama ob Soči.⁷³

Razprava je pokazala, da je mogoče v liku babe prepoznati del izjemno arhaičnega sistema, saj je v fragmentih ohranjen praktično po vsej Evropi. Izročila o babi tako ni več mogoče pojasnjevati zgolj kot ostanek slovanske mitologije, temveč je v njej mogoče prepoznati izredno arhaičen mitičen lik.

66 Delavigne, »Sur les expressions angevines«, 132.

67 Gimbutas, *The Goddesses and Gods of Old Europe*.

68 Toporov, *Predzgodovina književnosti pri Slovanih*.

69 Glej izročila v: Čok, *V siju mesečine* (v tisku). Vir za izročilo o Triglavu: ddr. Andrej Pleterski po pripovedovanju Čoka, deloma objavljeno v: Hrobat, *Slovensko mitično izročilo na znamenih Pošte Slovenije*, 15.

70 Pleterski, »Strukture tridelne ideologije v prostoru pri Slovanih«, 165–85; Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*, 219–40; Katičič, *Božanski boj*, 285–326; Belaj, »Mit u prostoru«, 5–40.

71 Pleterski, »Poliški tročan«.

72 Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*, 33–72; primere svetih tridelnih glej v Hrobat, *Ko Baba divgne krilo*, 151; o trojnem konceptualnem modelu glej Dumézil, *Tridelna ideologija Indoevropcev*.

73 Glej izročila v Medvešček, *let v lunino senco*.

Njene povezave s tremi elementi nakazujejo, da je najbrž morala biti del celovitejšega bolj celovitega verovanjskega sistema treh osnovnih sil narave.

Večini pripovedovalcev s Krasa in drugod, kot je mogoče zaslediti tudi na italijanskih spletnih straneh,⁷⁴ se zdi, da je ustrahovanje otrok s poljubljanjem šmrkave babe zgolj »pravljica«, ki je služila odvrčanju otrok od tega, da bi starše spremljali v mesto, kot je Trst. Kot pravi sogovornik s Sežane, »... ena od teh zgodb je bla, da so otroci ostali doma, da ku greš u Trst in ku se spustiš dol proti hišam, murəš kušənt [poljubiti] eno grdo babo, ki ima velike brədavice, je šmrkava, ji teče z nusa in je grda, grda ku hudič, ma ne murəš jət mimu nje, ne smeš jət v Trst, te ne pustijo, če je nisi kušnu, evo tu jə vse. /.../ No, ma pər njih je bla taka zgodba. Tu je bil vərjetnu en strah, da so odvrčali od...«⁷⁵ Pa vendar razširjenost tako specifičnega izročila, od hrvaškega Kvarnerja, Krasa, Vipavske doline, Alp, Italije, vse do Francije nakazuje, da je mogoče v na prvi pogled tako banalni »pravljici« za otroke prepoznati obrise nekega arhaičnega iniciacijskega obreda ob prvem prestopu na določeno območje, vezano na starodavno vseevropsko boginjo, gospodarico elementov.

BIBLIOGRAFIJA

- Belaj, Vitomir. »Mit u prostoru.« *Moščenički zbornik* 3, št. 3 (2006): 5–39.
- Bezljaj, France. *Etimološki slovar slovenskega jezika. Knjiga 1: A–J*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976.
- Blečić, Martina. »Ukrasna pojasna pločica iz Grobnika.« *Opuscula archeologica* 27 (2003): 331–36.
- Bracchi, Remo. *Nomi e volti della paura nelle valli dell'Adda e della Mera*. Zeitschrift für romanische Philologie, Beihefte 351. Tübingen: Walter de Gruyter, 2009.
- Bugarič, Boštjan, in Katja Hrobat. *Opis ledeničarske dejavnosti v okolici Hrpelj in Kozine*. Etnološka naloga. Koper: Gimnazija Koper (neobj.), 1994.
- Cevc, Tone. »Verovanja v Alpah.« V: Tone Cevc, ur., *Človek v Alpah: desetletje (1996–2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah*, 125–37. Zbirka Linguistica et philologica 15. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2006.
- Čausidis, Nikos. »Mythologization of the Mountain (A Diachronic Survey of Examples from Macedonia and the wider Balkan region)«. V: Kata Kulakova, ur., *Memory & Art. Interpretations, Vol 2.*, 261–303. Skopje: MANU, 2008.
- Čok, Boris. *V siju mesečine*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU (v tisku).
- Delavigne, Raymond. »Sur les expressions angevines. 'Aller à Brion bijer le cul de la Vieille'; étude ethno-mythique de littérature orale.« V: *Actes du colloque de langue et littérature orales dans l'Ouest de la France*: 111–43. Angers: Presses de l'Université d'Angers, 1982.
- Devereux, Georges. *Baubā – mitska vulva*. Prevod Radmila Zdjelar. Zagreb: August Cesarec, 1990.

74 Na primer http://www.metrocampanianordest.it/marketing-iniziativa-concorso_elenco_rac_.asp ali <http://www.italia-eventi.com/2010/12/der-orsh-vander-belin-il-sedere-della.html>.

75 Celotno transkripcijo glej v: Hrobat, *Ko Baba dvigne krilo*, 187–88.

- Dumézil, Georges. *Tridelna ideologija Indoevropcev*. Prevod in spremna beseda Braco Rotar. Ljubljana: ŠKUC in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1987.
- Gimbutas, Marija. *The Goddesses and Gods of Old Europe: 6500–2500 BC. Myths and Cult Images*. London: Thames and Hudson, 1989.
- Hrobat, Katja. »Ustno izročilo o kamnitih babah med etnologijo in arheologijo.« V: Ingrid Slavec Gradišnik, ur., *Čar izročila*, 407–25. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2008.
- . »Various Spatial Aspects of the Image of Baba.« V: Mirjam Mencej, ur., *Space and Time in Europe. East and West, Past and Present*, 321–36. Zbirka Županičeva knjižnica, št. 25. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2008.
- . *Ko Baba dvigne krilo. Prostor in čas v folklori Krasa*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010.
- . *Slovensko mitično izročilo na znamkah Pošte Slovenije*. Rače: Pošta Slovenije, 2011.
- Johns, Andreas. »Baba Iagavand the Russian Mother.« *Slavic and east European Journal* 42, št. 1 (1998): 21–36.
- Katičić, Radoslav. *Božanski boj. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb in Mošenička draga: Ibis grafika, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu in Katedra Čakavskog sabora Općine Mošenička Draga, 2008.
- Kerény, Károly. *The Gods of the Greeks*. Prevod Norman Cameron. London: Thames and Hudson, 1988.
- Kropej, Monika. »Veter.« V: Angelos Baš, ur., *Slovenski etnološki leksikon*, 669. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007.
- . »Slovene Midwinter Deities and Personifications of days in the Yearly, Work, and Life Cycles.« V: Miram Mencej, ur., *Space and Time in Europe. East and West, Past and Present*, 181–90. Zbirka Županičeva knjižnica, št. 25. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2008.
- Kuret, Niko. »K imenu sredozimke.« V: Helena Ložar-Podlogar, ur., *Opuscula selecta/Niko Kuret*, 79–84. Dela /Razred za filološke in literarne vede, 43. Ljubljana: SAZU, 1997.
- . »Sredozimka pri Slovencih (Pehtra baba in torka).« V: Helena Ložar-Podlogar, ur., *Opuscula selecta/Niko Kuret*, 66–78. Dela /Razred za filološke in literarne vede, 43. Ljubljana: SAZU, 1997.
- Lincoln, Bruce. *Myth, Cosmos, and Society. Indo-European Themes of Creation and Destruction*. Cambridge, Massachusetts in London: Harvard University Press, 1986.
- Marchesetti, Carlo. *I castellieri preistorici di Trieste e della Regione Giulia*. Trieste: Museo Civico di Storia Naturale, 1903.
- Lilčić, Viktor, in Aleksandar Mitkovski. »Baba' – Prilep«, Zbornik, Arheologija 1 (1995): 147–51.
- Meier John. *Der Brautstein. Frauen, Steine und Hochzeitsbräuche*. Bern: Edition Amalia, 1996.
- Marjanić, Marjana. »The Dyadic Goddess and Duotheism in Nodilo's The Ancient Faith of the Serbs and the Croats.« *Studia Mythologica Slavica* 6 (2003): 181–204.
- Marković, Mirko. *Narodni život i običaji sezonskih stočara na Velebitu*. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena. Knjiga 48. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, 1980.

- Medvešček, Pavel. *Na rdečem oblaku vinograd rase : pravce n štorje od Matajurja do Korade*. Ljubljana: Kmečki glas, 1990.
- . *Let v lunino senco*. Nova Gorica: Taura, 2006.
- Medvešček, Pavel, in Rafael Podobnik. Gradivo za knjigo v pripravi (v tisku).
- Mencej, Mirjam. »Duši v vetre.« V: Predrag Piper in Ljubinko Radenković, ur., *Etnolingvistička proučavanja srpskog i drugih slovenskih jezika*, 227–44. Srpski jezik u svetlu savremenih lingvističkih teorija, knj. 3. Beograd: SANU, Odeljenje jezika i književnosti, 2008.
- Möderndorfer, Vinko. *Verovanja, uvere, običaji Slovencev. Druga knjiga. Prazniki*. Celje: Družba sv. Mohorja, 1948.
- Pausanias. *Description of Greece. Books VIII. 22-X*. The Loeb Classical Library 297. Cambridge, Massachusetts, in London: Harvard University Press, 2000.
- Peršolja, Jasna Majda. *Rodiške pravce in zgodbe*. Ljubljana: Mladika, 2000.
- Piškur, Milena. »Pomenska analiza besede baba.« *Jezik in slovstvo* 10, št. 1 (1965): 6–15.
- Pleterski, Andrej. »Strukture tridelne ideologije v prostoru pri Slovanih.« *Zgodovinski časopis* 50, št. 2 (1996): 163–85.
- . »Poliški tročan.« *Studia mythologica Slavica* 9 (2006): 41–58.
- . »Nekateri topografski vidiki obrednih mest.« *Studia Ethnologica Croatica* 21 (2009): 27–46.
- Risteski, Milan. »Selska svadba (IV).« *Stremež (Spisanije za liuteratura, kulturni i opštestveni prašanja)*, godina VIII, januari–februari 1962; broj 1 (1962): 32–48.
- Rybakov, Boris. *Le paganisme des anciens Slaves*. Paris: Presses Universitaires de France, 1994.
- Sébillot, Paul. *Riti precristiani nel folklore Europeo*. Milano: Xenia Edizioni, 1990.
- Slapšak, Svetlana. »Baubo: slika iz arheologije misoginije.« *ProFemina* 10, št. 35/36 (2004): 15–22.
- Slapšak, Božidar, in Katja Hrobat. »Detecting Ritual Landscape in Oral Tradition: the case of Rodik-Ajdovščina.« *Histria Antiqua* 13 (2005): 301–10.
- Šmitek, Zmago. *Mitološko izročilo Slovencev. Svetinje preteklosti*. Ljubljana: Študentska založba, 2004.
- Ternovskaja, O. A., in N.I. Tolstoj. »Baba.« V: Nikita Tolstoj, ur., *Slavjanskije drevnosti: etnolingvističij slovar, T.1: A-G.*, 122–23. Moskva: Meždunarodnye otnošenija, 1995.
- Terseglav, Marko. »Babje poletje.« V: Angelos Baš, ur., *Slovenski etnološki leksikon*, 19. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007.
- Tolstoj, Nikita I. »Baba.« V: J. Petruhin et al., ur., *Slavjanskaja mifologija. Enciklopedičeskij slovar*, 38–39. Moskva: Elliz lak, 1995.
- Toporov, Vladimir N. *Predzgodovina književnosti pri Slovanih. Poskus rekonstrukcije*. Zbirka Županičeva knjižnica, št. 9. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2002.
- Vince-Pallua, Jelka. »History and Legend in Stone – To Kiss the Baba.« *Studia ethnologica Croatica* 7/8 (1995/96): 281–92.
- Vražinovski, Tanas. *Rečnik na narodnata mitologija na Makedoncite*. Skopje: Matica Makedonska, 2000.
- Vukanović, Tatimir P. »Studije iz Balkanskog folklor III.« *Vranjski glasnik* VII (1971): 165–274.

»KISSING THE CRONE«: ON A SLAVIC AND PRE-SLAVIC MYTHOLOGICAL FIGURE

Summary

The research focuses on the folklore regarding two monolith 'Babas' in the Karst region of Slovenia. From the Karst to the Vipava Valley and Croatian Istria, parents used the 'baba' to frighten their children, telling them that they would have to kiss or blow up the buttocks of the ugly 'old baba' (crone) or swallow her snivel on their first visit to a neighbouring town (for example, Trieste). Throughout the area, stone 'Babas' were represented as personifications of a repulsive old woman. At Grobnik in Croatian Istria, a 'Baba' with pronounced female attributes is carved in rock at the entrance to the old town.

In some parts, the imaginary or stone 'Babas' were given offerings of crops. At Golec in Čičarija, a three-day ritual to 'Baba' was performed on Midsummer Day, offering her water, soil and ashes (from a bonfire). Immolation and rituals performed in the immediate vicinity of 'Babas' are recorded also in Macedonia, as well as in France and Italy.

The 'Baba' appears to be an omnipresent, yet fragmentarily preserved phenomenon in the traditions of all Slavic peoples. It encompasses different phenomena. On the one hand it represents old age, infertility, and on the other young, fertile things, or a structural support or basis.

In Slavic traditions, the 'baba' is connected with water or equated with precipitation phenomena (rain, hail, places where storms break, etc.). She is associated with moisture through some adjectives ('snotty', 'muddy') or through the location of the stone monoliths by the water. According to the Rodik tradition, the 'baba's' urine turns to rain, her fart to wind, and by lifting her skirt she brings clear weather. Slavic and Indo-European folklore material points to a close connection between bodily winds and conception, birth, and new souls. The lifting of the skirt is reminiscent of the obscene gesture by *Baubó* in Greek mythology. In several rituals of the Balkans, crawling under the skirt of the 'baba' (the oldest woman in the village) is believed to protect from diseases and bring fertility.

The 'baba' is most commonly associated with a mountain, which could point to the wider Eurasian representations of the mountain as the earth and a woman/mother. The Karst tradition which has it that a person falling on the ground has kissed 'the snotty baba' could also suggest that the 'snotty baba' is nothing but the earth itself.

As stone monoliths or mountain names, 'Babas' commonly appear in the vicinity of archaeological sites. The toponyms show a pattern of the Baba opposed to a celestial male deity (Slavic Perun), often in a tripartite structure. The lasciviousness of the traditions about the 'baba' can be compared to those

surrounding the Slavic goddess Mokosh. Both figures are associated with adjectives of moisture, debauchery, sexual traits, and to Mother Earth.

However, the analogies go beyond the Slavic world. The traditions of 'kissing the crone on the buttocks' on going somewhere for the first time are known also in Liguria, the valleys of Adda and Mera, and Friuli in northern Italy, in Benevento in southern Italy, and in France up to Brittany. Like in Slovenia, people in northern Italy used to predict bad weather by observing the mountain ridge named after the 'baba' or 'crone'. Moreover, Liguria has the same saying about falling down on the ground as the Karst tradition mentioned above.

The widespread analogies all over Europe suggest a much more ancient background for the 'baba' than has been supposed. Particularly striking is the similarity between such specific grotesque, lascivious traditions as 'kissing the *baba* or blowing up her buttocks'.

The 'Baba' is an ambivalent folklore figure. Her degraded principle can be seen in horrifying representations and in the threats with repulsive, muddy, and snotty 'croness' on entering a town, in her connection with a sudden cold, winter, etc. Her vital, generative principle can be discerned in the representations of the 'baba' that symbolise fertility: exaggerated female attributes, association with water, personification of (moist) earth, her power over the weather, her role of providing structural support, etc. With the Karst tradition of burning the last sheaf of grain, again called 'baba', people asked for the return of the same in the following year. The 'baba' concludes the yearly cycle, which has to finish with 'death' so as to be renewed in the following year. What presents the basis or support of the entire macrocosmos, the grounds for construction, for life, is also its end.

Despite criticisms of the 'Great Mother' theories, it is difficult to avoid comparisons to the ambivalent deities and female figures from European folklore. But such a deity would probably be part of a larger tripartite belief system, demonstrated in the recent researches. This would be corroborated by the immolation of the three basic nature elements to 'Baba' and by her inclusion in the tradition of 'tročan', a reflection of the old beliefs in the three primary forces of nature from western Slovenia.

The common opinion perceives the traditions of 'kissing the *baba* on her buttocks' just as a 'fairytale' intended to frighten children. However, the presence of such a specific tradition all over Europe suggests the remnant of an initiation rite on first entering a place, a rite connected to an ancient European goddess governing the forces of nature.